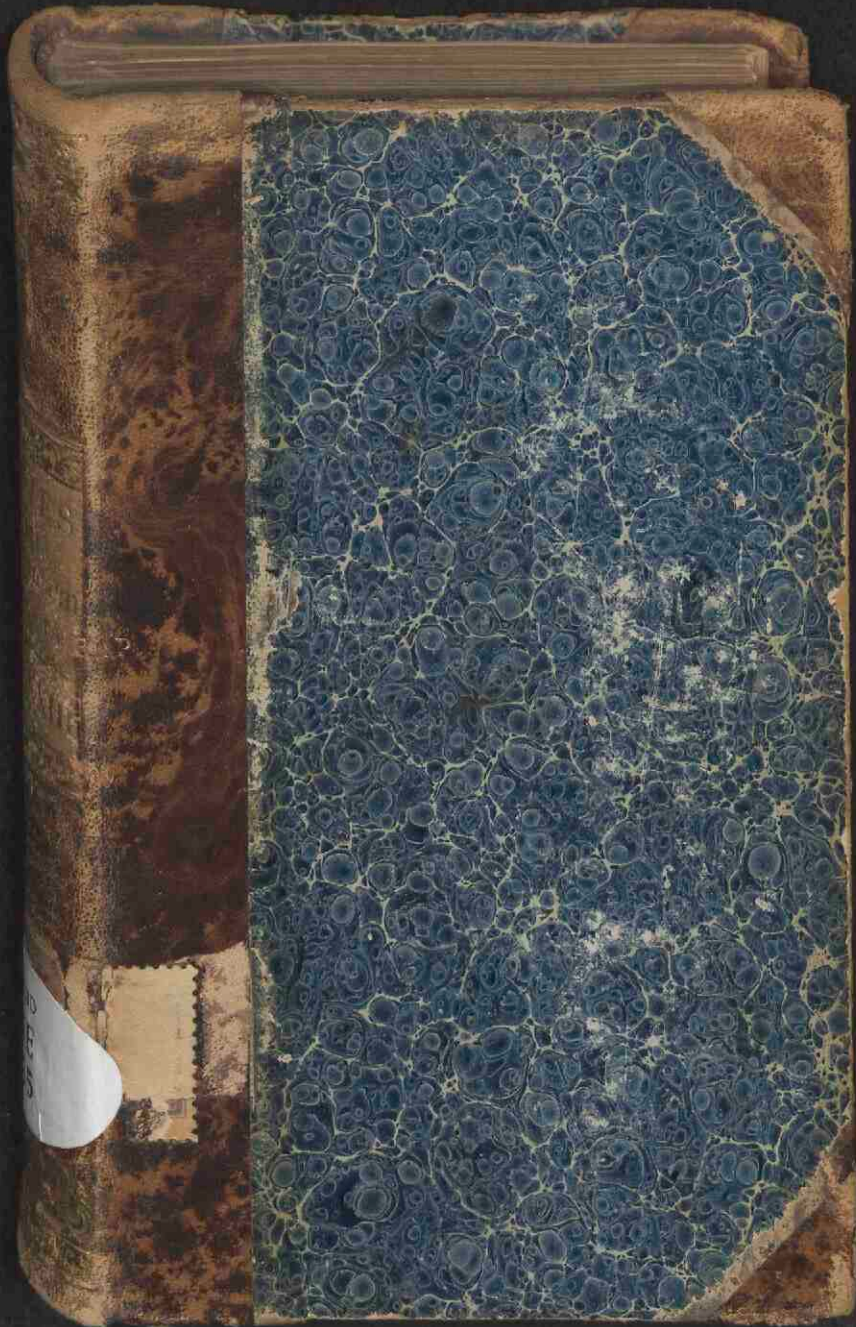

Johan Frederik Riedel : Een levensbeeld uit de Minahassa op Celebes.

<https://hdl.handle.net/1874/355184>

I^a368

HET NEDERLANDSCHE
ZENDELINGGENOOTSCHAP.

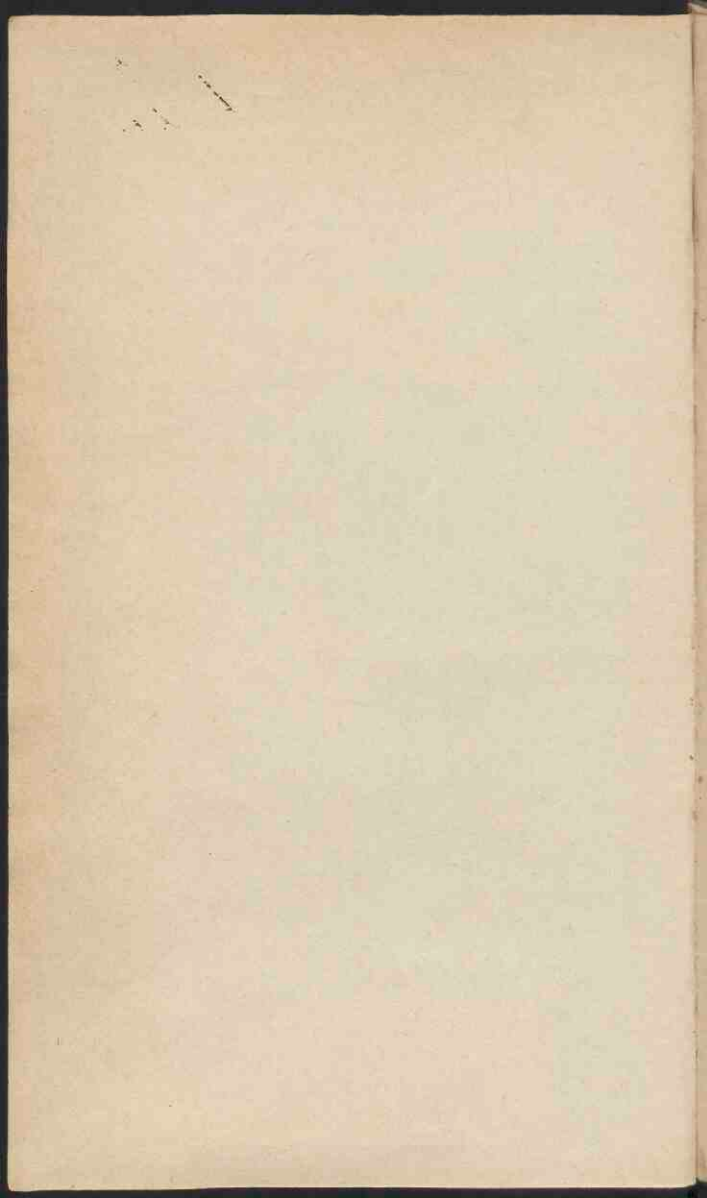
Besticht 1787.

[203-213]

Bibl. Hendrik Kraemer Inst.

7110 043 8304

grec.

PKF 1335

I 7
21.

(1)

JOHAN FREDERIK RIEDEL.

EEN LEVENSBEELD UIT DE MINA- HASSA OP CELEBES.

VII

DE ARBEID VAN DE LAATSTE TIEN JAREN.

Het was hoog tijd, dat er een helper te Tondano kwam. De krachten van den ouden zendeling namen zichtbaar af, ofschoon hij pas vijftig jaar oud was. Het Indische klimaat maakt den Europeaan vroeg oud; vooral als hij gelijk RIEDEL twintig jaar lang ingespannen gewerkt en daardoor zijne krachten reeds lang ondermijnd heeft.

In den herfst van 1851 schrijft hij: voor twee à drie jaar rekende ik het getal mijner toehoorders des Zondags gemiddeld op 1500 à 2000; en nu is het 2500. In die kleine kerk, die slechts voor 300 personen berekend is, komen 5 á 700 waarvan velen buiten moeten staan. Wat zal ik doen? Ik kan ze toch niet weggagen. En toch is het dikwijls van de warmte niet uit te houden, want de menschen zitten letterlijk op elkaar.

Vóór eenigen tijd was hier een aanzienlijk heer van Ternate tot herstel van zijne gezondheid. Hij betuigde nog nooit zoo'n gemeente gezien te hebben. »Onze oude christen-gemeenten,» zeide hij: »zijn bedorven. Maar hier is de aanvang van

een' nieuwen toestand." In de avond-bijeenkomst had het bidden der nieuwelingen een' diepen indruk op hem gemaakt. Bij het vermelden van dit bezoek merke men op, dat er meer Europeanen bij RIEDEL kwamen, daar zijn naam ver door de Hollandsche bezittingen bekend was geworden. Velen, die maar uit nieuwsgierigheid kwamen en niet uit belangstelling voor de zaak des Evangelies, gingen zeer teleurgesteld henen. Dat was voornamelijk ten gevolge van RIEDEL's persoonlijkheid waar van een ooggetuige het volgende mededeelt:

»Zijn uiterlijk en zijne manieren hadden niet veel aantrekkelijks voor den Europeaan. Zijne lange magere gestalte, zijne scherpe eenigszins afstootende trekken, werden niet aangenamer, als hij een kort en droog antwoord gaf op de vraag, die men tot hem rigtte, of eene kernachtige opmerking maakte met hetzelfde ernstige gezigt, of scherp en zonder omwegen de verkeerdheden en de zonden van klein en groot aan 't licht bracht. Zijn afkeer van pracht en wereldlust, brachten hem soms zoo ver, dat hij de beschaafde vormen in het maatschappelijk verkeer verachtte. Ook in zijne kleeding wilde hij zich niet naar de veranderlijke, grillige mode voegen. Dus geen wonder, dat hij bij den Europeaan als zonderling bekend stond. Dit verhinderde echter niet, dat men zijne overtuiging hoog schatte, zich door hem de waarheid liet zeggen, en hem als een streng boetprediker uit den tijd der profeten

beschouwde. Zijn standvastig karakter en wilskracht waren algemeen bekend, en waren bijzonder nuttig voor een volk, dat nog als kinderen aan de vaderhand moest geleid worden, ofschoon hij daardoor onder zijns gelijken wel eens eigenzinnig, en voor denkbeelden van anderen ontoegankelijk werd. Aan wereld- en menschenkennis waren hem weinigen gelijk, en ik heb nooit iemand gevonden, die er hem in overtrof. Dikwijls was het als of hij door ingeving wist, voor wat doel men bij hem kwam, of wat de oorzaak van deze of gene handeling was. Door eenvoudige opmerkingen of uitspraken kwam hij tot de ontdekking van zaken, die voor ieder ander verborgen zouden gebleven zijn. Hij had zich zoo geoefend om op het gelaat, in de uitdrukking of houding zijner lidmaten te lezen, dat hij zich zelden vergiste, en dikwijls de zwaarste overtredingen op deze wijze aan den dag bracht. In dien tijd liep vader RIEDEL reeds in gebogen houding. Met groote wilskracht ging hij zijne lichamelijke zwakte tegen, en deed onafgebroken het werk, waar menig ander onder bezweken zou zijn. Het was eene groote vreugde voor hem toen hij een helper kreeg. Bij zijne herhaalde verzoeken had hij dikwijls gevraagd om een' geloovigen, ootmoedigen broeder. Zulk een' vond hij dan ook in HENDRIK WILLEM NOOY.

Deze was te Dordrecht geboren in 1825 en had reeds als kind het verlangen te kennen gegeven,

dat hij een verkondiger van het Evangelie wilde worden. Ouder geworden en meer bekend met de zendingzaken, nam hij het besluit, den Heer op dat arbeidsveld te dienen. Na eenige moeilijkheden ten gevolge van zijne gebrekkige opleiding, werd hij in 1844 in het Zendelinghuis te Rotterdam opgenomen, waar hij zich spoedig, door zijne goedhartigheid, verdraagzaamheid en opregtheid de liefde van zijne onderwijzers en medekweekelingen verwierf. Na volbrachte voorbereiding werd hij naar het zendingveld gezonden. Door zijne openhartigheid en vriendelijkheid wist hij veler harten voor zich te winnen.

Zooals reeds gezegd is, was hij in Januari 1850 in de Minahassa aangekomen, en had zich naar Tondano begeven, waar hij eerst het Maleisch en Alifoersch ging leeren. Daar hij van de Regering nog geen toelating had tot zijne vestiging, moest hij zijn verblijf soms door reizen naar de andere zendelingen afbreken, waardoor hij het land en zijne bewoners leerde kennen. Hij ging dan echter zoo spoedig mogelijk weêr naar Tondano terug. Het getuigde vóór hem, dat vader RIEDEL, die zijn nieuwe helper zeker heel streng onderzocht en naging, hem spoedig zijn volle vertrouwen schonk. Door dezen werd hij bekend met den arbeid, en zoodra de moeilijkheden met de taal overwonnen waren, begon hij eene werkzaamheid ten toon te spreiden, die hem meer en meer de liefde

van zijn' vaderlijken vriend verwierf. Het scheen echter doelmatig, het werk zóó te verdeelen, dat Nooy de ver afgelegen gemeenten overnam, terwijl RIEDEL zijne krachten tot Tondano bepaalde. Dit was wel noodig, want sedert eenige jaren werd het RIEDEL te moeilijk om naar de gemeenten aan het meer te gaan. Hij kon die reis niet meer te paard doen, en moest zich in een tandoe (draagstoel) over de bergen laten dragen. Dit had hij nog geregeld tweemaal per jaar gedaan. Nu ondernam hij die reis voor de laatste maal, om dit arbeidsveld aan zijn' medehelper in het zendingwerk over te geven.

Nooy verhaalt daarvan onder anderen het volgende: »RIEDEL neemt den tijd waar, om de strandnegerijen te bezoeken, als de lieden hun voornaamste arbeid op de rijstvelden en koffijplantages gedaan hebben, ten einde alle aanstoot bij de Hoofden en regeringsbeambten te vermijden. Daar hij zich maar tweemaal in 't jaar van de hoofdplaats Tondano verwijderen kan, zoo is de zorg voor de uitbreiding der buitengemeenten grootendeels aan de daar gevestigde meesters overgelaten, die zich voor zoo ver het mij toescheen loffelijk van hun' pligt kweten. Zij werken niet alleen onder hunne schoolieren, maar zoeken ook de harten der volwassenen voor het woord des kruises te winnen. RIEDELS bezoeken strekken niet, om het Evangelie op andere plaatsen uit te breiden, waar het nog geene

wortels geschoten heeft, maar hij bezoekt alleen de reeds bestaande gemeenten, regelt hunne aangelegenheden, doopt degenen die zich de christelijke leer genoegzaam eigen gemaakt, en die door hun' wandel bewezen hebben, daartoe bereid te zijn, en neemt de ver gevorderde christenen tot lidmaten der gemeente aan, om mede het Avondmaal te kunnen vieren enz. In deze bezigheden heeft RIEDEL hulp van eenige lidmaten te Tondano, die hem begeleiden als pënoelongs (inlandsche helpers) en den band tusschen de verschillende gemeenten onderhouden en versterken. Zonder hen zou broeder RIEDEL weinig kunnen doen, want juist door hen doet hij meer, dan hem anders mogelijk zijn zoude, hoe goed RIEDEL de taal ook magtig is. Zij zoeken hunne broeders op, die door de zonden verloren zijn, om de reddende boodschap van het Evangelie te verkondigen, en hen dan tot den pandita (leeraar) te brengen voor verder onderwijs. Zij stellen de leden der gemeente in hun' wandel, op de proef wat voor één enkel man onmogelijk zijn zoude; zij vermanen de verdwaalden, en waar het noodig is, oefenen zij kerkucht uit. Door deze kan er een steeds vaste kern gevormd worden, waardoor de leden meer en meer aan elkaar verbonden worden."

Nadere opmerkingen verhaalt Noor: »Maandag morgen vroeg verlieten wij Tondano. Velen kwamen om RIEDEL goede reis te wenschen, ofschoon zij

den vorigen dag nog veel bij hem geweest waren. Zij zeiden, dat zij al dien tijd gelijk zouden zijn aan hulpelooze kinderen, 'zonder vader en moeder. Bovendien stonden er vele menschen aan den weg en op de plaats der afvaart in groepjes bijéén, om afscheid van den geliefden pandita te nemen. Ons gezelschap was talrijk; behalve degenen die als Pënoelongs meégingen, waren er verscheiden, die de broeders aan het meer wilden bezoeken, gedreven door belangstelling in de verbreiding van het Evangelie. Eerst gingen wij over het meer; verscheidene uit boomstammen vervaardigde bootjes brachten ons over. Allen waren vrolijk. De schoone morgen en de heerlijke schepping wekten ons tot dankbaarheid. Het meer, vroeger de plaats van krijg en bloedvergieten (*), weêrklonk nu van liederen des vredes ter eere van God en den Verlosser. Nadat wij een goed uur over de spiegelgladde vlakke gevaren hadden, kwamen wij te Touliau Kitjil, vanwaar de reis verder over land zou gaan. Men had ons reeds van verre gezien, en alles in gereedheid gebracht voor eene hartelijke ontvangst. Na den gewonen groet: »Tabé toewan, slamat datang!» (gegroet heeren, zijt welkom!) begonnen zij een vers aan te heffen. Vriendelijkheid en vrijmoe-

(*) Vroeger voeren de Tondaners met hunne gebonden vijanden op het meer, om hen op de maat der muziek letterlijk in stukken te hakken.

digheid behoort niet tot het alifoersche karakter. Dikwijls zag ik mannen zich achter een boschje verbergen, om mij niet te ontmoeten, hoewel ik alleen was; vrouwen en kinderen vlugten vaak voor mij, als of ik een booze geest was. Die minder verlegen zijn gaan met neergeslagen oogen voorbij, of, groeten wij hen, dan zien zij met open mond ons aan en gaan zwijgend verder. Als wij iets vragen, moet het wel tienmaal herhaald worden, eer wij antwoord krijgen. Waar het Christendom eenigen invloed gekregen heeft, is het geheel anders geworden. Daar zijn de kinderen zelfs niet meer verlegen, maar komen ons te gemoet met eene buiging, en geven met vrijmoedigheid antwoord. Dit onderscheid tusschen de heidensche en christelijke Alifoeren is zoo duidelijk te erkennen, alsof het op hun gelaat te lezen stond. Dat viel mij ook hier weêr in het oog. Het was liefelijk hunne wederzijdsche begroetingen aan te zien. Zulk eene hartelijkheid en liefde! Men drukte elkaar niet een, maar beide handen. De een trok den andere met geweld tot zich, als ware het kwaad gemeend. Ieder wilde bij het groeten de eerste zijn. Dat alles ging met eene vriendelijke, ongedwongen blijdschap gepaard, die getuigde, dat hier een echte evangelische geest heerschte. Wat een verschil met twintig jaar vroeger, toen de Alifoeren hier nog heidenen waren. Ja, hier is in 20 jaren tijds eene verandering tot stand gekomen, als

waarvan de geschiedenis der menschheid schaars een tweede voorbeeld weet aan te wijzen.

»Nadat wij eenige uren te Touliau Kitjil waren geweest, ging het verder naar Kombi waar wij nog vroeg genoeg aankwamen, om naar de kennis onderzoek te doen van hen, die gedoopt wilden worden, en die aan het Avondmaal deel wilden nemen. Onze aankomst scheen wezenlijk een feest voor de negerij te zijn. Het was een lust om te zien, hoe zij hunne vreugde aan den dag legden. Hier kwam men met rijst op schoone schotels opgedischt, daar bracht men visch, krabben of vruchten, terwijl anderen jong en oud, bezig waren, met geiten en kippen te vangen, of een zwijn te slagten, om ons en de onzen feestelijk te onthalen. Allen werden hartelijk en gastvrij ontvangen. 's Avonds was de geheele negerij met fakkels verlicht, en tot in den nacht was men hier en daar onder stichtelijke gesprekken en gezang bijeen. Den volgenden dag ging de reis over Kolongan naar Rerer, de plaats, waar wij onze eigenlijke werkzaamheden beginnen zouden. Ik was met eenige anderen vooruitgereden. Spoedig kwam broeder RIEDEL ook in zijne tandoe (draagstoel) aan, die door twintig man uit Kombi gedragen werd. Zij hadden hem bijna even snel als de paarden ons, over de bergen gedragen, waren zeer vermoeid en door hunne krachtsinspanning erg bezweet, maar zongen toch nog met lust in het

Alifoersch: Hej soemigi makawa noe! (He, dorpsbewoners, brengt eere aan onzen Heer!) Tot aller vreugde zong RIEDEL zelf ook mede. Dat was weder een staaltje van de wijze, waarop hij met de inlanders omging, waarvoor hij eene bijzondere gave bezit en waardoor hij allen aan zich weet te verbinden, zonder dat zij in 't minst hunne achting of eerbied voor hem uit het oog verliezen.

»In Rerer werden wij weer feestelijk onthaald door de hoofden en de meesters met de kinderen. Ik begon met het school-onderzoek. Het onderrigt is beperkt; lezen, schrijven, zingen, bijbelsche geschiedenis, maleische taal en wat rekenen, dat is alles; voor de bestaande volkstoestanden is het genoeg, meer zou overbodig zijn; wat zij leeren is hun van groot nut. Men kan zich naauwelijks voorstellen, van welk een gewigt het schrijven onder dit volk geworden is. Het dient niet alleen om de broederlijke gemeenschap tusschen de verschillende gemeenten of tusschen vrienden te onderhouden, en om den Pandita wat te vragen of hem hunnen dank te betuigen, maar RIEDEL gaf ook sedert jaren schriftelijk onderrigt aan honderden, dat op die wijze velen opgewekt, gesticht en in hun geloof bevestigd heeft. Ook het zingen der Evangelische gezangen bracht er veel toe bij, om de christelijke waarheid in 't volksleven diep te doen indringen.

Mijn onderzoek te Rerer was bevredigend. Er

waren kinderen van zes tot acht jaar, die reeds vlot lezen en op hunne plankjes goed konden schrijven; bij andere, was het wel minder, maar bij de meesten ging het bevredigend. In 't oog vallend was het, dat de meisjes verder gevorderd waren dan de jongens, en dat kwam, door dat de knapen meer voor den arbeid gebruikt worden. Het onderzoek in de maleische taal viel ook niet ongunstig uit; de kinderen begrepen, wat zij in den maleischen bijbel lezen, behalve eenige vreemde uitdrukkingen. Daarop onderzocht RIEDEL de doopelingen en hen die lidmaten wilden worden, op de reeds meer gemelde wijze. De gemeente moest hare toestemming geven of zij aangenomen zouden worden. Door haar werd een onwaardig lid niet toegelaten. Den volgenden dag werd de Doop toegediend en het heilige Avondmaal gevierd. 's Avonds verzamelden zich allen voor het huis van den schoolmeester, waar wij aangekomen waren. Daar hielden eenige broeders uit Tondano aanspraken, en vele der gedoopten en nieuwe leden gaven daar getuigenis van hetgeen de Heer aan hunne zielen gedaan had.

» Een voorbeeld van naauwgezetheid in de nieuwe gemeenten bij het vervullen der godsdienstige pligten zagen wij te Kolongan, waar wij den volgenden dag aankwamen. Daar was een man, die des Zondags gewerkt had, waarom de gemeente hem van het Avondmaal wilde uitsluiten. Nadat hij op RIEDELS

vermaning beterschap beloofd had, werd hij toegelaten. Van daar gingen wij terug naar Kombi. Die gemeente onderscheidde zich door een christelijk leven, waartoe het geloovig hoofd en de vrome schoolmeester veel hadden bijgedragen. Hoe anders was het nu, dan toen RIEDEL hier voor het eerst kwam! Als de Tifa (inlandsche trom) de gemeente tot de godsdienstoefening bij elkaar roept, ziet men eenvoudige en net gekleede menschen, het haar in orde, velen met schoenen aan, allen in de eene hand een witte doek en in de andere een bijbeltje of nieuw testamentje houdende, aankomen. Twintig jaar vroeger leefden zij geheel als wilden, zonder beschaving. De geestelijke vooruitgang was nog grooter. De duisternis van het heidendom was door het licht van 't Evangelie geheel overwonnen.

Van daar ging de reis over Ranawangko naar Laloempej. In deze kleine negerij werd RIEDEL aangenaam verrast met een net kerkje, dat zonder zijn medeweten, sedert zijn laatste bezoek daar gebouwd was. Vroeger moesten de christenen te Laloempej ter kerk gaan. Nu verzochten zij den zendeling, hunne kerk in te wijden. Ofschoon wij nu een' dag langer moesten blijven, voldeed RIEDEL aan hun verlangen, vooral met het oog op eene oude vrome vrouw, die anders altijd naar Laloempej moest gedragen worden. Hier was ook niets op het gedrag der gemeente aan te merken. Al waren

er eenige, bij wie nog niet veel van de godsdienst des harten te erkennen was, bij velen stond de glans van tevredenheid en de liefde voor hun' Verlosser op hun gelaat te lezen.

» Bij het oponthoud in Laloempej viel onder anderen in 't oog, dat de kinderen zoo vreedzaam in groepjes op de dorpstraat speelden. Zij waren zoo verdraagzaam en dat kwam vooral uit, toen RIEDEL eenige handen vol lansanoten onder hen uitstrooide; zij zochten die stil op, zonder ze elkaar af te nemen, of elkander te slaan of te stooten; de sterkeren deden geen poging, om den zwakkeren het hunne te ontweldigen en zij, die nog niets hadden, wachtten, tot dat RIEDEL nog meer gaf. Hier zijn nog maar enkele heidenen meer; de anderen behooren allen tot de christelijke gemeente.

» Het was den volgenden morgen nog donker toen RIEDEL reeds wilde vertrekken. Veertig mannen waren bereid, om hem en hetgeen hij meêgenomen had op reis te dragen. Zij beschouwden het als een voorregt, den draagstoel te mogen aanvatten. En ofschoon het over de bergen niet gemakkelijk was, gingen de dragers snel onder een vrolijk gezang voort naar Kapataran. Ofschoon hier reeds sedert meer dan honderd jaren christenen wonen, stond de gemeente ver achter bij de nieuwe gemeenten. Menigeen, die gedoopt wilde worden, moest afgewezen worden. Het was hier lang een harde bodem voor het Evangelie geweest en RIEDEL had er veel kommer

over. Eens had hij er in geen twee jaar het Heilige avondmaal of den Heiligen doop bediend, omdat zij zich zoo slecht gedroegen. Sedert eenige jaren was het beter geworden, en begon het Evangelie nu betere vruchten te dragen." Na eene moeilijke reis over het gebergte naar Eris, keerden de zendelingen met hun gevolg over het meer terug, na eene afwezigheid van elf dagen. Overal zag men in Tondano vrolijke gezigten, en hoorde men het geroep: Slamat poelang toewan! (Welkom bij uwe terugkomst, Mijnheer!)

Dat was de laatste reis, die RIEDEL naar de gemeenten aan het meer deed. Zeker heeft hij daar zijnde in gedachten voor goed afscheid van hen genomen, daar hij wel voelde, dat zijne zwakke krachten tegen zulk eene vermoeijende reis niet meer bestand waren; hij kon dan nu ook getroost die gemeenten aan zijnen jongeren broeder overlaten. Daar hij een' sterken weêrzin had van alles dat sentimenteel was, zoo liet hij ook bij die gelegenheid niets blijken van wat er in zijn hart omging.

Maar rust wilde hij nog niet nemen. Hij kon zich nu ongestoord wijden aan den arbeid te Tondano. Hij zette zijn werk zooals gewoonlijk voort. In dien tijd kon hij zich geen denkbeeld vormen, hoe hij zonder arbeiden zou kunnen leven. Nog geruimen tijd ging alles goed. Het werd hem wel moeilijk om regt op in den preekstoel te

staan gedurende de godsdienstoefening; maar velen hadden beloofd, dat als hij niet meer naar de kerk kon loopen, men hem er heen zou dragen, en dat hij dan zittende, maar zoo kort mogelijk, hun Gods woord zou verkondigen. Dit was nog niet noodig. Ook de avondbijeenkomsten werden nog geregeld in de kleine kerk gehouden. RIEDEL sprak daar weinig, maar verheugde zich over de getuigenissen en de innige gebeden der verst gevorderde gemeenteleden, die hier voor velen ten zegen werden.

In huis had hij nog altijd vele knapen, die hij tot meesters opleidde. Zijne drie dochters, die nog bij hem in huis waren, deden het huishouden en verpleegden hun vader met trouwe liefde. SABINE de oudste, moest hij missen, maar hij deed het met vreugde, want in 1852 vroeg zijn ambtsbroeder Noor om hare hand. Deze had zich een huis verschaft met een stuk grond, dat aan RIEDELS tuin grensde. Het was een groote reden van dankbaarheid, dat zijne dochter eengelukkig huwelijk aanging en zoo dicht in zijne buurt bleef wonen.

NOG EENS IN DE LIJDENSSCHOOL.

Allengs begon RIEDEL meer te lijden, hij begon hoe langer hoe erger te hoesten en zijne krachten gingen achteruit. Pijn had hij niet. Ook kon hij zijn werk nog doen. Het hinderde de gemeente

niet, als hij op den kansel met spreken moest wachten tot dat de hoestbui over was. Stil wachtten de nog altijd op een gedrongen scharen, tot dat hij weer bijgekomen was om voort te gaan; zij waren dankbaar voor ieder woord, dat zij van de lippen van hun geliefden vader RIEDEL hoorden. Maar zijne ziekte werd erger. In 't begin van 1853 schreef hij: »Den brief van 19 October heb ik ontvangen en het verwondert mij niet, dat het Genootschap hooge waarde aan het leven van zijn' zendeling hecht, vooral als de Heer zijn werk met zegen bekroond heeft. Maar ik denk en gevoel met betrekking tot mij zelven iets anders, namelijk: »Bedek de zonde mijner jongheid, en rigt mijne schreden op het pad des levens!"

»Gedurende mijne ziekte heb ik nog twee jaar lang mijn werk kunnen doen. Op 't laatst moest ik mij dikwijls aan den kansel vasthouden van zwakte. Maar nu heb ik het preeken in de groote kerk aan broeder Noor moeten overlaten. Ik heb de gemeente lief en wordt door haar geliefd. Het is door 's Heeren goedheid, dat ik niet bedlegerig ben; al is het niet ver, ik kan toch nog gaan. Zoo komt een groot gedeelte der gemeente Zondags in de kleine kerk om mij te zien, een vers met mij te zingen en eenige woorden van mij te hooren. Ook dit is genade voor mij en de vrome lieden. Ook mijne langdurige ziekte en het lange

wachten op den dood is wijsheid en goedheid des Heeren. Het schijnt mij toe - misschien vergis ik mij - dat de Heer daardoor de gemeente van mij ontwennen, en aan broeder Noor gewennen wil."

Ten slotte verzoekt hij ontheven te worden van het voorzitterschap in de bijeenkomsten der broeders in de Minahassa en van het thesaurierschap.

De volgende brief is geteekend 9 Dec. 1853 en luidt: »In 't begin van dit jaar is de benaauwheid op mijne borst en het hoesten wat verminderd; maar door de minste inspanning bij het gaan of spreken wordt het weer erger; zoodat ik geheel bereid ben heen te gaan. Des Maandags na Paschen wilde ik opstaan, maar kon niet. Dien dag kon ik mij naauwelijks herinneren waar en wie ik was. In Mei liet ik mij een paar malen naar de kerk brengen, maar het gaan en luisteren spande mij zoo in, dat ik er voortaan van moest af zien. Sedert dien tijd heb ik niets meer in 't openbaar kunnen doen. Dikwijls zeg ik tot de broeders en leden der gemeente, dat het wachten en niets doen moeilijker is dan het arbeiden, namelijk als men gewoon is te werken, en zijne gemeente lief heeft. Vooral des Zondags als de gemeente bijeen komt, die ik door Gods genade bijeen bracht en zoolang verzorgd heb. Het is een geluk voor mij, dat ik hier het zingen in de kerk hooren kan, en dat ik vele gezangen en psalmen van buiten ken, zoodat ik toch met de gemeente meê kan

zingen en gemeenschap oefenen. Sommigen komen tot mij, om mij te zien en iets van mij te hooren; anderen zien mij voor het huis op een' stok leunende en groeten mij; 's avonds ga ik een korten tijd naar de bijeenkomst in de kleine kerk; allen verheugen zich daarover. Ik zing dan met hen, en spreek een woord tot opwekking. Maar ik moet voorzigtig zijn, want als ik te veel of te luide spreek, heb ik er dagen lang hinder van. Op den gedenkdag van mijne aankomst alhier, in October, hield broeder Noor het Avondmaal. Daar voor liet ik mij naar de groote kerk brengen. De geheele gemeente, mijne geestelijke kinderen, die ik allen van aangezicht ken, was zeer verblijd, want zij hadden mij niet verwacht.

In November werd de Minahassa met eene ziekte (de roodeloop) bezocht, waaraan honderden leden en vele oude lieden en kinderen aan stierven. Bij deze gelegenheid werden bidstonden gehouden in de kleine kerk, waar RIEDEL nog eens voor de gemeente spreken en bidden kon.

De brief was eenige dagen blijven liggen en de afzending werd door omstandigheden nog later uitgesteld, want de grijsaard kreeg nu een nog zwaarder kruis te dragen dan alle lichamelijk lijden. Hij schrijft daarover in een postscriptum, d.d. 10 Jan. 1854: »De bidstonden hadden mij wel zeer verzwakt, maar mijne krachten kwamen toch weer wat bij, zoodat ik met broeder Noor

er over sprak, om op het Kerstfeest nog eens te preeken. Maar, ach! de Heer wilde het anders, en ofschoon hij mij menig kruis opgelegd en geholpen heeft te dragen, toch geen heeft mij zóó getroffen en terneêr gedrukt als dit laatste. Noor was gedurende de epidemie dag en nacht in de gemeente bezig geweest. Den 14den December, toen hij als naar gewoonte bij mij kwam, klaagde hij zelf over maagpijn. Den volgenden dag was het niet beter, maar hij wilde des Zondags toch nog preeken. Zijn toestand echter werd iederen dag erger. De docter uit Menado, die er bijgeroepen was, vond dien bedenkelijk. Mijne beide andere dochters met Noor's vrouw pasten hem bij beurten op. Toen ik den 21sten Dec. bij hem kwam, vond ik hem zeer ziek. Een van zijne leerlingen, zijn lieveling, was dien dag in zijn huis gestorven. Ik zeide er hem niets van en liet het lijk in mijn huis brengen, om het te laten begraven, zonder dat hij er iets van merkte. Maar 's middags om twee uur verliet hij ons zelf, onze goede, brave Noor. Welk een slag! hoe drukkend, hoe zwaar! Zijne laatste woorden tot mij waren: »Papa, ik geef u mijne lieve SABINA, uwe dochter terug. Gij zult wel voor haar zorgen.» Zoo heeft het den Hemelschen Vader behaagd, in mijnen ouderdom, mij hem te ontnemen, die als mensch mijn beste vriend als christen mijn geliefde broeder, bovendien mijn getrouwe helper en opvolger in

het ambt en mijn schoonzoon was. Ik geef mij over aan den wil des Heeren. Maar mijn hart is gebroken en mijne oogen zijn vol tranen. Niet zoo zeer voor mij zelf, want hoe lang nog, en ik volg mijn' lieven Noor? Ook niet zoo zeer voor mijne dochter, ofschoon zij eene jeugdige weduwe is van naauwelijks 18 jaren, en maar één jaar en negen maanden gelukkig met haren man vereenigd is geweest. Maar die arme gemeente, die naauwelijks aan Noor gewend en door hem geliefd was, voor welke hij alles deed en waaraan hij zich geheel en al gaf, zij is nu inderdaad een wees. Velen bidden hier tot den Heer der gemeente, dat Hij door het Genootschap weêr een herder tot hen zende, die als vader en moeder voor haar zorgt. Dat doet ook uw bedroefde dienaar."

Bijna een geheel jaar lang bleef de gemeente tot groot verdriet van haren zielverzorger eene wees. Nu en dan kwam zijn oude vriend SCHWARZ of broeder WILKEN uit Tomohon over, om te preeken. Beiden hadden echter zooveel met hunne eigene gemeenten te doen, dat dit niet dikwijls kon geschieden. De schoolmeester moest de godsdienst-oefening in de groote kerk leiden op andere zondagen. Vader RIEDEL sleepte zich nog altijd met behulp van zijne vrienden en zijn' stok naar de kleine kerk. Het sneed hem door het hart, om de gemeente zonder geregelde godsdienst-oefening te zien, waar-

door eene soort van laauwheid ontstond. Zoo ver zijne zwakke krachten het hem toelieten, zocht hij die op de bijeenkomsten tegen te gaan. Menigmaal legde hij hun deze 3 vragen voor:

1. Of de gemeente vooruitging, terwijl er geen geregelde dienst in de groote kerk was? Deze vraag werd met neen beantwoord.

2. Of de gemeente, al werd zij niet naar behooren geleid, toch vast stond? Hier op zeiden allen ja.

3. Of zij niet achteruitging? Daarvan wilde men niets weten.

Om hunne laauwheid en krachteloosheid toch tegen te gaan, verzamelde de grijsaard zijne krachten nog eens, en rigtte eene klasse voor dooponderrigt in. Degenen, die er aan deelnamen, hadden reeds twee à drie jaar lang geleerd. Nu onder-rigtte RIEDEL hen 2 maanden lang, elken avond, met de hulp van godvruchtige leden der gemeente en toen doopte hij hen. De smart over Noor's sterven lag hem nog zwaar op het hart. Daarbij stierf in dien tijd nog een andere broeder plot-seling, namelijk HARTIG te Kema, hetgeen hem ook diep trof. Hij kende dezen sedert 1823 en achtte hem hoog om zijnen ijver en zijne werkzaamheid voor het rijk Gods. Hij schrijft: »dagelijks zucht ik: O Heer! zij konden beiden nog zooveel goed doen! Hoe weinig kan ik daarentegen nog verrigten! Zijn wil geschiedde; maar onderworpenheid heb ik nog niet genoeg geleerd.”

DE FEESTAVOND EN HET HEENGAAN.

De gemeente te Tondano kreeg toch eindelijk weer een' trouwen herder, namelijk HESSEL ROOKER, nog een jong man, die na zijne opleiding te Rotterdam in het zendelinghuis genoten te hebben, in 1852 naar Boelekomba op Zuid-Celebes gezonden werd en daar eenigen tijd gearbeid had. Daar hij in zijne gezindheid en denkwijze veel overeenkomst had met Nooy, won hij spoedig het vertrouwen van RIEDEL en van de gemeente. Daardoor gaf RIEDEL zich weer aan de rust over. Zijn ligchamelijk lijden bleef. Men hoorde hem nooit klagen. Alleen als hij die aanvallen van hoesten had, zeide hij wel eens: »Och! och! dat niets doen en wachten valt mij zoo moeilijk, vooral omdat ik van mijne jeugd af aan tot in de 50 jaar gewoon ben geweest, om altijd bezig te zijn. Maar de Heer schenkt vergeving en genade; ik bid dagelijks: uw wil geschiede! Bewaar mij voor ongeduldig zijn! Men heeft mij wel geraden eene zecreis te gaan doen of bij de zee te gaan wonen, maar ik heb daarin volstrekt geen lust; ik ben te veel aan Tondano gehecht.

Met dankbaarheid kon hij op zijne kinderen zien. Zijn zoon FRITS was wel is waar noch schilder, noch zendeling geworden. Vader RIEDEL heeft daarover eerst veel verdriet gehad. Later schreef hij heel tevreden, dat FRITS ambtenaar geworden was. Zijne

oudste dochter leefde toen heel gelukkig met den Majoor van Kema, een geboren Minahasser, maar een zeer bekwaam man. De tweede dochter SABINE woonde als weduwe eenige jaren alleen met haar kind, dat zijn vader nimmer gezien heeft, digt bij RIEDEL. De grijsaard bezocht haar dagelijks en vermaakte zich met zijn kleindochtertje. Later smaakte hij nog de vreugde, zijne dochter SABINE met den ook door hem hoog geschatten en geliefden herder van zijne oude gemeente, ROOKER gehuwd te zien. Zij is later overleden.

De derde dochter werd spoedig de vrouw van TENDELOO, zendeling te Amoerang. Het was te ver af, dan dat RIEDEL hen kon bezoeken, maar hij werd toch door menig gunstig bericht over dit gelukkig huwelijk verblijd. Ook deze dochter stierf vroeg.

De jongste dochter bleef eerst nog bij haren vader. Later huwde deze met den zendeling GRAAFLAND. Maar hoe kon haar ziekelijke vader alleen blijven? Neen! dat bleef hij ook niet. Toen hij zag, dat zijn einde nog niet nabij was, nam hij eenige kinderen tot zich, zooals hij zooveel in zijn leven bij zich had gehad, die nu als vrome en trouwe meesters menige ziel tot den Heer brachten, of als huismoeder een echt christelijk huisgezin verzorgden. Er ging geen Zondag voorbij, zonder dat een-gansche schaar van leden zijner gemeente bij hem kwam. Zoolang zij in de kerk waren,

stond hij aan het open venster, en luisterde naar het zingen. Na de godsdienstoefening werd zijne voorzaal vol. Kon hij dan ook al niet meer spreken, men wilde hem toch nog zien, en elk woord, dat hij tot hen zeide, werd met dankbare vreugde aangenomen. Men zong zoo gaarne voor hem, zij kenden zijne lievelingsgezangen wel. Zoo stond hij nog altijd in naauwe betrekking tot zijne gemeente. »Twee kleine Piara (meisjes) stoppen en naaijen mijne kleeren," schrijft hij, »natuurlijk geen laken, die draag ik niet meer." Zijne moerids (jongens) waren een kleine en een wat grootere knaap. Zij sliepen naast hem op den vloer, opdat als er iets gebeurde, zij bij hem waren. Bij voorbeeld, als eene aardbeving (zooals men in de Minabassa zoo dikwijls heeft) in den nacht de bewoners wakker schrikte en hen uit hunne huizen deed vlugten, uit vrees dat zij instórten zouden. Dan moesten de moerids den grijsaard naar buiten helpen. Behalve hen had hij nog eenige grootere knapen, die moesten hout balen, het dak herstellen, koken, wasschen, enz.

Des Zondags gingen al de kinderen naar de kerk op een na. Later moesten zij de preek, die broeder ROOKER gehouden had, weêr verhalen, en RIEDEL knoopte daaraan zijne verdere verklaringen. De laatste brief is gedateerd 3 Maart 1858. Een vreemde heeft hem gecopiëerd, nadat de grijsaard dien met potlood opgesteld had; want, zeide hij, nu kan

ik niet meer de pen hanteren, zooals ik dan ook reeds voor lang mijn werk, voor de verbreiding van het Evangelie, heb moeten neêrleggen. Hij heeft zijn' naam met bevende hand onderteekend Zoo verliepen er nog een paar jaren. In 1859 ging het hem zeer ter harte, dat zijn oude vriend SCHWARZ hem nog voorging naar de eeuwigheid, van wien men het nog niet zoo spoedig verwacht had; hij was tot weinige uren voor zijn' dood nog werkzaam geweest. Toen RIEDEL reeds lang rusten moest, kon deze nog al zijn werk doen. Daarom heeft RIEDEL, toen het lijk van zijn' te Menado overleden vriend door Tondano en over 't meer naar Langowan gebracht was, zeker toen nog meer gebeden: Heer bewaar mij voor ongeduld, uw wil geschiede!

Eindelijk den 12 October 1860 sloeg het lang verwachte uur. Twee dagen later, en hij zou nog eens den gedenkdag van zijne aankomst te Tondano herdacht hebben. Ook op zijn sterfbed, toen eene schaar van diep bewogen gemeenteleden in een' kring rond hem stonden, is hij die 29 jaren in zijne herinnering misschien nog eens terug gegaan, die hij onder hen doorleefd had. Zijne laatste gedachte met het oog op zijn' arbeid zal wel geweest zijn: »Het is alles, alles genade."

Die zoo sterft, sterft gelukkig.

EEN BEZOEK TE TONDANO.

»Zij rusten van hunnen arbeid, want hunne werken volgen hen'', spreekt de Geest van hen die in den Heer sterven, dat geldt ook van RIEDEL. Kom, lezer! laat ons in den geest naar Tondano gaan. Ik wil u gaarne op het kerkhof brengen, op den heuvel, misschien onder de schaduw van een' statigen kamfer- of ligt gebladerden dadapboom, of waar het gebeente van den volgeling van Jezus rust. Hoewel ik in Tondano wel zoo wat den weg weet, kan ik die plaats niet vinden. Maar laat ons eens rond zien. De werken van vader RIEDEL zien wij regts en links. Beschouwen wij die wat nader. Wij zullen het nemen zoo als het wezenlijk is. Als gij wat rekenen kunt, zult gij ook niet verwachten, dat nu alles zoo gaat, als in den tijd der eerste liefde. Niet waar, als gij twee menschen bruidspaar gezien hebt en gij ziet hen na twintig jaar weder, onder de lasten des levens, dan verwondert het u niet, dat zij veranderd zijn. Daarom kan hunne liefde, in weerwil dat het schijnt als of zij verflaauwd is, in waarheid gerijpt en inniger geworden zijn. Zoo ook met RIEDELS werk. Hij had ook zelf dikwijls aan den tijd van beproeving en schifting in zijne gemeente gedacht, als wanneer er nog veel in Tondano anders kon worden, en het aan het licht kon komen, dat niet alles goud is wat er blinkt.

Maar gelijk reeds in den bloeitijd de vromen daar zeiden: »Zeker zijn er in de gemeente niet weinigen, die door het prediken van den pandita (zendeling) den weg tot het eeuwige leven gevonden hebben", zoo is het ook nu nog. Het woord des kruises, dat de getrouwe dienstknecht daar aan den oever van dat meer geplant heeft, blijkt nog eene kracht Gods te zijn om zalig te maken dengenen die gelooven, al blijft het voor velen eene ergernis en dwaasheid, of eene verborgenheid. In Tondano is na verloop van tijd wel veel naam-christendom ingeslopen; doch waar vinden wij dat anders? Zien wij hoe Tondano in weinige jaren van eene heidensche negerij in eene christelijke stad veranderd is, dan verbazen wij ons toch, en het kan niet geloochend worden, dat dit door Gods genade het werk van vader RIEDEL was, dat zich nog meer zal uitbreiden, nadat hij de eeuwige rust is ingegaan.

Maar laat ons zelf zien. Op den weg van Tomohon merken wij reeds van verre op, dat wij eene groote plaats naderen, met regelmatig gebouwde straten. Aan beide zijden hebben wij welige, groene en besproeide rijstvelden, die door dammen in behoorlijke vakken verdeeld zijn, en van vlijtigen arbeid getuigen. Hier en daar plassen eenigen in het water, bezig met de plantjes in regte rijen te plaatsen. Zij roepen ons van verre een luid en vrolijk tabeh! (welkom) toe, even als

ieder, dien zij op den weg ontmoeten. Dat klinkt anders dan dat domme: u, u, het eenige wat men vroeger uit den half geopenden mond der lieden vernam, als zij niet geheel stom bleven.

Nu komen wij in de stad. Zoo kunnen wij Tondano nu met regt noemen. Het zijn niet meer de verward staande houten huizen, waar eene groep menschen in onreinheid voortleven. Nu heeft men er regte straten van eene halve mijl lengte, waar men tuin aan tuin ziet met rozenheggen afgezet, en in elke daarvan onder de schaduw der boomen een huis, meest netjes en schoon, op geen heele hooge palen, met eene trap en eene véranda. De liefde van RIEDEL voor den tuinbouw heeft navolging gevonden, want bijna overal ziet men bloem- en groentenbedden. De wegen zijn goed bestraat, altijd droog en rein; hoe geheel anders dan vroeger, toen het een modderpoel was, en de zwijnen er zoo maar rond liepen. Achter de hoofdstraten vindt men alleen nog maar overblijfselen van den ouden tijd. Huizen, onder wier palen nog modderpoelen staan, soms wel plassen, waarin de eenden zich verlustigen.

Ook in de stad hebben wij vele groeten te beantwoorden. De menschen zijn grootendeels goed en zindelijk gekleed. Zie hoe net die meisjes het haar opgemaakt hebben, zelfs met een paar rozenknopjes er in. Wij moeten het haar ten goede houden, dat zij het à la Polka noemen; het is

in ieder geval beter dan zoo als hare moeders het vroeger zoo slordig om het hoofd lieten hangen. Een weinig ijdelheid mag wel mede in 't spel komen. Soms komt er wel eens een pronker met zwarten rok aan en hoogen hoed op en een gouden horlogieketting om, aanwandelen; soms ook wel eens een opgedirkt zusje, doch dat zijn maar heel enkelen. Verscheidenen zijn ook armoedig gekleed, maar niet zoo als vroeger alleen met de tijdako om de lendenen. Overal vriendelijke, open aangezigten, vrije en levendige, maar niet onbetamelijke bewegingen.

Het is druk in de straten. Ruiters en wagens worden ook niet gemist. Als wij deze laatste vergelijken met de lompe voertuigen, die hier eene halve eeuw vroeger in gebruik waren, wat zien wij dan ook een vooruitgang in de industrie! Vroeger was het eene zeldzaamheid, dat men de dingen met een wagen vervoerde. Alles werd toen nog op de schouders gedragen. Thans weet men de menschelijke kracht beter op prijs te stellen en te gebruiken. Daarvan getuigt dat groote koffij-pakhuis, waar de wagens meest heen rijden. Uit het groote gebouw, waar duizenden en duizenden centenaars koffijboonen geborgen worden, kunnen wij opmaken, hoe de koffij-cultuur, overal in de Minahassa, vooruit is gegaan. Eene wandeling naar de koffijtuinen geeft ons gelegenheid de zorg te bewonderen, waarmede zij aangelegd zijn

en onderhouden worden, daaraan is het meest te danken, dat het welige gewas den prijs der Java-koffij op de europeesche markt overtroffen heeft. Zou dat alles mogelijk geweest zijn, als niet het Evangelie ook voor de beschaving eene plaats onder het Alfoersche volk bereid had?

Slaan wij nog een blik op de markt en het werkzame leven daar. Dáár is een luid bieden, loven en handelen, in de eigenaardige half-maleische, half-alfoersche taal; hier en daar hoort men er bij schertsen en lagchen. Dáár hoort men het geschreeuw van eenige Chinezen, die hier als echte handelslieden goede zaken doen.

Als men des Zondags door de straten van Tondano gaat, heerscht er eene feestelijke stilte. Spade of hakmes, of wat voor werktuig de Tondanèrs in de week gebruiken, alles moet heden rusten. Tegen den tijd dat de godsdienstoefening begint, komen alle menschen op straat in hunne Zondagsche kleeren. De sieraden, die van goeden smaak getuigen, ontbreken ook niet. Bijv. gouden of zilveren haarspelden, of gekleurde pantoffels bij de vrouwen en meisjes. De bonte schaar gaat onder het klogelui naar de kerk. Dat is nog die oude noodkerk van 1845. Vader RIEDEL had reeds dikwijls over dat gebouw gezucht, waar hij met moeite verstaanbaar voor de gemeente kon spreken, want het geluid verdween in het hooge dak. Nu is zij het invallen nabij. Er zijn plannen gemaakt,

opmetingen gedaan, maar een nieuw Godshuis is tot nog toe niet gebouwd. Zoo vol als in RIEDELS tijd is de kerk nu niet meer. Waren er vroeger 2000, nu is het getal kerkgangers tot op 1500 verminderd; maar daarom zullen wij geen steen op de Tondaners werpen, want als bij ons, op de 7000 zielen, 1500 de godsdienstoefening regelmatig bezoeken, dan spreekt men niet van eene slechte opkomst. De slechtsten zijn die bruine christenen te Tondano ook niet, want zie hoe aandachtig zij luisteren, alsof zij de woorden van broeder ROOKER uit zijn' mond opvangen.

Na het einde der godsdienstoefening gaat het meerendeel der kerkgangers uit een. Ongeveer het derde deel gaat naar de kleine kerk, die er nog goed uitziet en waar, zoo als reeds gedurende meer dan twintig jaar de herhaling der preek in 't Alfoersch plaats heeft, geheel op dezelfde wijze als bij vader RIEDEL. In den namiddag bezoeken wij de zondagschool, waar een hulpzending den volwassenen onderrigt in de H. Schrift geeft. Daar zijn nog eenige weinige heidenen bij, die wachten om gedoopt te worden. De goede SILVANUS ITEM, die hier met zooveel trouw gearbeid heeft, is onlangs tot zijne ruste ingegaan.

Des avonds is ook weer de wel bekende bijeenkomst in de kleine kerk, waar ROOKER even als RIEDEL, broeder onder de broeders is, ofschoon de

vrije gesprekken meer in eene doorloopende bijbelverklaring overgegaan zijn. Het getal dat daar regelmatig bijéénkomt bedraagt 2 à 300 en dikwijls veel meer. Behalve dat komen er Zondagsavonds nog velen in kleinere kringen in hunne huizen onderling bijeen. Zoo worden er bij voorbeeld iedere maand in 16 huizen zending-bidstonden gehouden, waarop in één jaar f 258 gecollecteerd wordt. Maar wij willen niet alles van één' kant beschouwen. Bij anderen toch ziet men des Zondags juist veel wereldzin, genotzucht en onchristelijke handelingen, alles zoo als bij ons. Wij zijn niet zoo kleingeestig, dat wij de vrolijke groepjes van wandelaars daaronder rekenen, die wij 's middags op straat zien even min als de jongens, die te paard rijden. Maar waar een gezelschap kaart zit te spelen, dat menig huisgezin ongelukkig maakt, of weer anderen rondom de volle flesch zitten, waaruit het eene glas het andere na ingeschonken wordt, tot dat alle aanwezigen half of heel dronken zijn, daar mogen wij zulk een gedrag niet nalaten als donkere schaduwzijde te stellen tegenover de lichtzijde, die ons het tafereel van het christelijk leven der Tondaners heeft doen zien. Andere gezelschappen zijn van onschuldiger aard. De Tondaners bezoeken elkaar gaarne Zondags 's middags om wat te praten. Menigéén is er, die denkt, dat hij zijne pligten als goed christen vervuld heeft, als hij nu en dan de kerk bezoekt. Voor 't overige is hem de

Zondag slechts een dag van uitspanning; ernstige gedachten en diepere behoeften zijn hem vreemd.

Zien wij op de Tondaners van vroegeren tijd terug: *toen* eene schaar ruwe menschen met de gruwelen van het heidendom en met de diepste onzedelijkheid besmet, *nu* eene christelijke gemeente op geen laag standpunt van zedelijkheid staande, met een niet gering getal leden, die zich in woorden en daden geloovige christenen toonen, dan moeten wij wel verwonderd uitroepen: Wat een groot werk heeft de Heer gedaan! Daar heeft zijn woord, door zijn' trouwen discipel gepredikt, in weinige tientallen jaren een' ommekeer te weeg gebracht, waar voor in ons vaderland wel tweemaal zooveel tijd noodig geweest is.

God de Heer heeft het gedaan, en daarom zeggen wij ook hier: Hem zij de eer! Maar zijn trouwe knecht zal ook niet vergeten worden, en daarom zeggen wij met menigen Tondaner, wien nog heden de oogen vochtig worden en de tranen langs de wangen rollen, als hij den naam van RIEDEL hoort: Zijne werken volgen hem na!

Bij de Drukkers en Boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, zijn verkrijgbaar de volgende Kleine Stukjes

	Cents.		Cents.
1. Peter Lobeck	12	49. Als God werkt, wie zal	
2. De welbestede stuiver	10	dan keeren?	15
3. De wever uit Welsh	07½	50. De Soldaten-dochter	
4. De kleine bewoner van het		51. Het gelukkige sterf bed	10
Auvergnésche Gebergte	10	52. De weg en het middel	15
5. Arme Sara	04	53. De gast zonder bruijloftskl.	07½
6. De jonge Hutbewoonster	22½	54. Treffend voorbeeld	07½
7. Opwekking te Elberfeld	05	55. Levensschets v. Blumhardt	15
8. De Iersche boer	10	56. Hadara	04
9. Elisabeth Cunningham	15	57. De oude geneesheer	10
10. John Robins, de matroos	10	58. De roepstem des Heeren	15
11. Uitbreiding der Parabel enz.	10	59. Anna Walsh	07½
12. Kolonel Jacob Gardiner	15½	60. Eerste zend. te St. Thomas	15
13. De Stroopers-dochter	10	61. Thirza	20
14. De Bode met goede tijding	15	62. Vroege godsvrucht	07½
15. Jansje Allan	15	63. De Russische kleermaker	07½
16. Zonderlinge tusschenkomst		64. Kenmerk. v. een kind Gods	07½
der Voorzienigheid	07	65. Overtuiging verwaarloosd	12½
17. Levensber. van Amelia Gale	07½	66. Woord aan jonge moeders	07½
18. Sara Hill	12½	67. De onbekende zendeling	04
19. De geschied. van MarySmith	12½	68. Mevrouw Rumpff	10
20. De Dorps-predikant	10	69. Opmerkelijke leiding Gods	07
21. De waarheid van het Evang.	10	70. Een nieuw traktaatje	10
22. Kracht des geloofs	10	71. De vrome landman	07½
23. Herman de houthakker	12½	72. Ged. over de eeuwigheid	07½
24. Laatste uren v. John Cowper	10	73. Maria	10
25. Het einde van den tijd	10	74. William	07½
26. Wat God bewaart, is wel		75. De Christen in het gasthuis	03
bewaard	15	76. Lord Teignmouth	10
27. Wie zijt gij? Wat hebt gij		77. Leven van Schwartz	08
te doen?	10	78. Wie zoekt die vindt	05
28. De weérhaan van het kasteel	12½	79. Levensb. van een' soldaat	05
29. Eben-Haëzer in Lafakko	10	80. Pacalsdorp	07½
30. Indiaansche bekeerlingen	10	81. Onnoodige zorgen	04
31. De Christen-feesten	05	82. Zachéüs	08
32. Verhaal van 2 predikers	07½	83. De twee buren	10
33. De tijd en de eeuwigheid	10	84. Bekeering v. A. H. Franke	04
34. Kort en heilzaam berigt	10	85. Blandina	07½
35. Johan Coenraad Ter Linden	07½	86. Bede van een grijsaard	07½
36. Een beroep op het hart	12½	87. Het huisgez. te Haeterdale	15
37. De landman in den Elzas	10	88. Inwendig Christendom on-	
38. Sterfgevallen van zeven be-		der Hottentotten	05
keerde heidenen	10	89. Aärons dood	15
39. Levensloop van C.L. Tüpfer	07½	90. Het Paaschfeest	10
40. Eenige bijzonderheden uit		91. Leven van Chrysostomus	07½
het leven van Morrison	15	92. Het geheimzinnige in den	
41. Lydia S.	07½	Christen	05
42. Hugo Bourne	07½	93. Jacob Wilson	15
43. De christelijke viering van		94. De eerste kerkgang	10
den Zondag	05	95. Wanneer ben ik, enz.	05
44. Henri Obookiah	10	96. Overeenk. Christel. Godsd.	05
45. De zendelingen in Groenl.	15	97. Zendingsgave	15
46. Het bezoek bij een kranke	15	98. De zwarte knecht	10
47. Brieven van een' leeraar	15	99. Waarschuw. tegen valsche	
48. Polycarpus	10	overleggingen	10

	Cents		Cents.
100. De bedelaar.....	05	148. Toespraak.....	05
101. Samuel Mills.....	05	149. Eene uitn. helpster d. zend.	07½
102. Triomfboek van Titus....	06	150. Niet verre.....	08
103. Zijt gij gelukkig?.....	07½	151. Wateen reisverh. kan uitw.	06
104. Uit- en inwendige zending	05	152. Een blik in de Jay. huish.	05
105. De twee erfenissen.....	05	153. Het «Onze Vader».....	05
106. De waarde van het gebed.	07½	154. Clement Carow.....	12½
107. Samuel Crowther.....	07½	155. Een Israel. tot Chr. gebragt	05
108. Catharina Philips.....	07½	156. Schoone plaatsen uit de	
109. Goodluck Day.....	07½	schriften van 8 Kerkvaders	07½
110. De toestand der heid. vrouw	07½	157. Gidion.....	07½
111. Middel om rijk te worden.	04	158. Uit onze Brievenstasch...	07½
112. Eene oude beproefde raad.	12½	159. Dankt God in alles.....	05
113. Verband ijver voor de zend.	07	160. Een andere Oom Tom...	05
114. Ra-Poor-Negro.....	05	161. Zeventig jaren.....	06
115. De zendel. onder de heid..	05½	162. De Soldaat en de Landverh.	05
116. Iets uit het leven eener		163. Getuig. omtrent de godsv.	
zendelingsvrouw. 1e brief.	05	en het leven der christenen	04
117. De Christen-vrouwen der		164. 2 taferelen uit het leven	
Apostolische eenw.....	06	en werken van een zendel.	07½
118. Christina en Esther.....	06	165. Kenzaam maar niet verlaten	07½
120. De verhoogde Heer.....	05	166. Uit onze Brievenstasch II.	07½
121. De zegenrijke vrucht van		167. Mededeel. van Ulfers I.	07½
een rijksdaalder.....	02	idem idem II.	07½
122. Opw. tot h. werk der zend.	05	168. Over zendingmethode I..	10
123. De Baron Dhijhern.....	07½	169. idem idem II..	10
124. Een woord tot aanbeveling		170. idem idem III..	10
der zendingenzaak.....	07½	171. Het kruis der bespotting.	07½
125. De toekomstige wereld....	05	172. Over zendingmethode III.	10
126. Iets uit het leven eener		173. De Zending onder de volken	
zendelingsvrouw. 2e brief.	07	der aarde. I. Europa....	07½
127. Eene uit duizend.....	06	174. Dito. II. Azië. 1. West-Azië	07½
128. Eene Martelaarsgeschied.	05	175. Tollenaarsbede.....	05
129. Een Rabbi die rust zoekt		176. De zend. II. 2. Japan en China	07½
bij Christus.....	05	177. Dito. 3. Achter-Indië	07½
130. De Christin geroepen tot		178. Bij een Ziekbed.....	05
deeln. aan de zendingzaak.	05	179. De zend. II. 4. Eng. Indië	07½
131. Zoeken en vinden.....	10	180. Hung-Sui-Tschuen, enz....	07½
132. De onfeilbare gids.....	10	181. De zend. II. 5. Ind. Archipel	07½
133. Wien te hooren?.....	07½	182. Toespr. door Ds. H. L. Vinke	07½
134. Eene zwaar beproefde ge-		183. Mededeeling van v.d. Liefde	07½
loofsheldin.....	07½	184. dito dito	07½
135. Marianne, de Bijbelver-		185. De Kerstavond.....	07½
spreidster van St. Giles..	10	186. De Zending. III. 1. O-Afr.	07½
136. De dochter v. d. Landman	12½	187. Een vertrouwelijk gesprek.	08
137. De hoop des christens..	07½	188. De Zending. III. 2. Z-Afr.	07½
138. Het leven van v. d. Kemp.	05	189. Verderft het niet, enz....	10
139. Kunt gij altijd van Jezus		190. Barnhartigheid.....	07
zwijgen?.....	06	191. De Zending. III 3 W-Afrika	07½
140. Het werk v. kleine Jessie.	07½	192. J. F. Riedel. Een levensb. I	10
141. Liefde voor liefde.....	05	193. De Zend. IV. 1 N-Amerika..	07½
142. Heilig leven, zalig sterv.	07½	194. Levensber. van J.E. Jellesma	17½
143. Een sterfb. in den vreemde	07½	ook in 3 afzonderl. stukjes à	06
144. Iets uit het leven eener		Een blik o/d gcsch. v.d. Zend.	5
zendelingsvrouw. 3e brief	05	196. J. F. Riedel. Een levensb. II	12½
145. Iets uit het leven eener		197. dito dito III	7½
zendelingsvrouw. 4e brief.	05	198. dito dito IV	7½
146. Levensgesch. van eenen		199. dito dito V	10
Ierschen knaap.....	07½	200. De Zend. IV. 2. Z.-Amer.	7½
147. De Thermometer.....	05	201. De Hut bij de Hoofdkerk...	5
		202. J. F. Riedel. Een levensb. VI	10

A 2430053